

Observaties uit Friesland voor Luk Draye

*Bûter, brea en griene tsjis,
wa 't dat net sizze kin is gjin oprjochte Fries'*

In Leuven heb ik vooralsnog geen andere decaan gekend dan Luk Draye. In september 2006 kwam ik immers aan uit Rome. Al van bij onze eerste ontmoeting was ik, een beetje oncomfortabel gezeten op die iets te lage zitbank in zijn bureau op het decanaat, onder de indruk van Luks prachtige, diepe stem en die bewondering is gebleven. Zo schrijf ik de datum van de proclamaties van Letterenfaculteit al vroeg in in mijn agenda en probeer ik daar ook bij te zijn. Natuurlijk ben ik daar om mijn thesisstudenten te feliciteren, maar stiekem ook om naar Luk te luisteren. Al kan ik zijn gelegenheidstoespraak intussen wel dromen, ik wil haar nog steeds horen. Ik ken niemand die zo mooi spreekt als Luk. Gaandeweg ontdekte ik nog meer kwaliteiten van Luk: zo is hij erg benaderbaar gebleven en luistert hij echt naar je: een gesprek met hem doet altijd goed. De universiteit mag dan al af en toe op een bureaucratisch monster lijken, Luk blijft een man van vlees en bloed, in alle omstandigheden kalm en hoffelijk, maar met een scherp oog voor de belangen van zijn faculteit en meer nog voor zijn mensen.

Van Luks maatschappelijke engagement wist ik in die Leuvense beginjaren van me nog niets af. Pas gaandeweg kwam ik er achter dat Luk niet alleen in de faculteit maar ook in de Herentse gemeentepolitiek al decennia lang een bruggenbouwer is. Die betrokkenheid heeft Luk van huis uit meegekregen. Ook zijn vader Hendrik was veel meer dan een Leuvense hoogleraar taalkunde. Op principiële gronden wees Hendrik Draye de doodstraf af. Dat was in de eerste na-oorlogse jaren, toen de pijn van de bezettingsjaren nog voelbaar was, geen populair standpunt.² Net als zijn vader wordt Luk door een sterk rechtvaardigheidsgevoel gedreven.³ Daarbij is taal zijn voornaamste instrument. Zij structureert de werkelijkheid. Dat de Vlaamse letterheren een emancipatorisch belang dienden, hoeft dan ook voor Luk geen verder betoog.⁴

Overal ter wereld ijveren sprekers van minderheidstalen dan ook voor de positie van hun moedertaal in het onderwijs en eisen zij het recht op die taal te gebruiken in het contact met

¹ Sjabbolet waarmee venster 10 van de Canon van Friesland wordt ingeleid. Grote Pier (eigenlijk Pier Gerolfs Donia) verzette zich in de vroege zestiende eeuw tegen de integratie van Friesland in het Bourgondisch-Habsburgse landencomplex. Cf. <http://www.11en30.nu/de-canon-vensters/grutte-pier>

² Luc Vandeweyer, 'Hendrik Draye, tegenstander van de uitvoering van de doodstraf, een onbekend gebleven tekst uit juni 1948', in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 65 (2006), 134-152.

³ Meer over het rechtvaardigheidsgevoel van Hendrik Draye dat hem bij tijd en wijle ook deed botsten met de kerkelijke en universitaire hiërarchie, bij Christine Van Der Cruyssen, 'De zaak Van Haegendoren (1944-1950). Spanningen binnen de scoutsbeweging rond Belgicisme, flamingantisme, vernieuwing en de rol van de kerkelijke hiërarchie', in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 1 (1996), 96.

⁴ Cf. Greet Draye, *Laboratoria van de natie. Nederlandstalige literaire genootschappen in Vlaanderen over politiek, literatuur en identiteit, 1830-1914*, Nijmegen (Vantilt), 2009.

overheidsinstanties. Het ‘Europees handvest voor regionale en minderheidstalen’ uit 1992 verplicht de overheden van de lidstaten die het hebben ondertekend en geratificeerd (België behoort daar overigens niet toe) daar dan ook werk van te maken. Tot voor kort had ik weinig oog voor die emancipatorische dimensie van taal. Maar sinds 1 januari 2015 ben ik, naast mijn Leuvense opdracht, vier dagen per week als senior onderzoeker vroegmoderne geschiedenis verbonden aan de *Fryske Akademy* in Leeuwarden. En dus zit ik iedere maandagavond trouw op Friese les. Daar denk ik vaak aan Luk.

Hoewel ongeveer 450.000 Friezen regelmatig Fries spreken, al dan niet als moedertaal, gold het lange tijd als ‘een boerentaal die niet geschikt was om ingewikkelde zaken in te vatten.’ Officiële erkenning voor het Fries kwam dan ook maar laat. Pas in 1946 verdween het taboe op het spreken van het Fries in de provinciale staten (= provincieraad), in 1955 werden de eerste tweetalige scholen opgericht en nog een jaar later kregen procespartijen het recht het Fries in de rechtbank te gebruiken.⁵ Tot op heden geldt het Fries dan ook veel meer als een spreek- dan als een schrijftaal. Hoewel het aantal schrijfvriendige Friezen sinds de jaren 1960 stijgt, meende in 2011 nog steeds maar een kwart van alle Friezen dat zij ook in het Fries konden schrijven. Met de Friese leesvaardigheid gaat het niet veel beter. Ongeveer twee derden van alle Friezen geeft aan Fries te kunnen lezen. Hun aandeel in de totale bevolking van de provincie blijft al decennia lang constant.⁶

De buitenstaander die ik voorlopig ben, beoordeelt het aanbod van geschreven Fries dan ook als relatief teleurstellend. Weliswaar bestaat er een levendige Friese literaire traditie, produceren regionale en lokale bestuurders en ambtenaren tal van stukken in het Fries en publiceren enkele menswetenschappers voor hun eigen, selecte kring in die taal. Maar beide regionale kranten, de *Leeuwarder Courant* en het *Friesch Dagblad* verschijnen alleen in het Nederlands. Wel geven zij in reportages citaten zo letterlijk als mogelijk en dus vaak in het Fries weer. Het meeste Fries vindt de lezer nog in de rouwadvertenties. Die spel ik dus, al ken ik geen van de aflijveren. Wat voor mij geldt, gaat op voor veel meer Friezen. De meesten hebben nauwelijks steun van een geschreven woordbeeld.⁷

Toch wordt om die geschreven taal hevig slag geleverd. In 2015 gaat een spellingshervorming van het Fries in. Die kwam er op verzoek van provinciale politici en werd uitgewerkt door onderzoekers van de *Fryske Akademy*. Aanleiding voor het opmaken van de woordenlijst die er

⁵ Erik Betten, *De Fries. Op zoek naar de Friese identiteit*, Leeuwarden (Wijdemeer), 2013, 77-87 en Johan Frieswijk, ‘Fan geunst nei tjocht’, in Douwe Kooistra e.a. eds., *Frieslands verleden. De Friezen en hun verleden in vijftig verhalen*, Gorredijk (Bornmeer), 2008, 256-260.

⁶ Provincie Fryslân, *De Fryske taalatlas 2011. Friese taal in beeld*, Leewarden, 2011, 7 en Helma Erkelens, *Fryslân, lân fan taal*, Leeuwarden (Afûk), 2009, 6.

⁷ Cf. de scherpe observatie van Luc Devoldere, ‘Verdwaald in al onze talen’ in Idem, *Tegen de kruideniers. Over talen, Europa en gebrûgen*, Antwerpen en Amsterdam (De Bezige Bij), 2014, 42.

aan ten grondslag ligt, was de ontwikkeling van een spellingchecker voor het Fries, de *staveringshijfker*. Daarbij werden weliswaar verschillende spellingsvarianten aangeboden, maar kreeg de ene uit de aard van de zaak de voorkeur boven de andere. Tegenstanders van de hervorming roeren zich op het internet en in de lokale en nationale pers. Hun voornaamste verwijt luidt dat op deze manier de voor het Fries kenmerkende taalvariëteit wordt gefnuikt.⁸ Voorstanders menen dan weer dat standaardisering de overlevingskansen, ook van het geschreven Fries, op de lange duur vergroot.

Gevoelsmatig ben ik het met de voorstanders eens: precies omdat spelling niet veel meer dan een conventie is, biedt een dergelijke norm houvast voor leerkrachten, studenten en tal van andere taalgebruikers. Maar of een duidelijke norm volstaat om de toekomst van de Friese cultuurtaal te waarborgen, weet ik niet. Vooralsnog ontbeert de taal, ondanks alle aandacht van lokale politici en letterkundigen status. Onze Vlaamse ervaringen en in een recenter verleden de ontwikkelingen in bijvoorbeeld Baskenland en Catalonië, suggereren dat alleen een doorgedreven ‘verfriezing’ van het onderwijs daar verandering in kan brengen.⁹ Dat zal niet meteen gebeuren. Nederland is immers een strak gecentraliseerde staat.

Die vaststelling betekent overigens niet dat het Fries zal verdwijnen. Moedertaalsprekers wijzen met graagte op de vitaliteit van het Fries dat zij in de sociale media aantreffen. Daar stileren tal van twitteraars en facebookers geheel eigen varianten van de taal.

Kortom, de tijden van Grote Pier, met wiens veronderstelde sjibbolet ik dit stukje opende, mogen dan al lang zijn vervlogen, net zoals die van de letterheren die in de negentiende eeuw het Fries nieuw leven in bliezen door het als schrijftaal te recreëren,¹⁰ voorlopig blijft die taal wel de kern uitmaken van de Friese identiteit, vormt zij het DNA van de ware Fries en zo eentje ben ik nog lang niet.

Hans Cools, Leeuwarden/Leuven

⁸ Zie bv. Pieter Breuker e.a., ‘Dwing ons niet te kiezen tussen Klei -en Woudfries’, in *de Volkskrant*, 28 november 2014 en in reactie daarop Hanno Brand, ‘Juist eenheid maakt Fries robuust’, in *de Volkskrant*, 2 december 2014.

⁹ Zie voor bijvoorbeeld voor de positie van het Fries en het Baskisch in de onderscheiden onderwijssystemen Durk Gorter, ‘Meartalich ûnderwijs foar it Baskysk en it Frysk: in ferliking’, in Hanno Brand e.a., *De tienduizend dingen. Feestbundel voor Reinier Salverda*, Leeuwarden (Fryske Akademy), 2013, 463-476.

¹⁰ Philippus Breuker, *Opkomst en bloei van het Friese nationalisme, 1740-1875*, Leeuwarden (Wijdemeer), 2014.